

КОНЦЕПЦІЯ «OCCUPATION BY PROXY» У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ. ОКУПАЦІЯ ЧАСТИН ДОНЕЦЬКОЇ ТА ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ ЯК ПРАКТИЧНИЙ ПРИКЛАД ЗАСТОСУВАННЯ ЦЬОЇ КОНЦЕПЦІЇ

THE CONCEPT OF «OCCUPATION BY PROXY» IN THE INTERNATIONAL PUBLIC LAW. THE PARTIAL OCCUPATION OF DONETSK AND LUGANSK REGIONS AS A PRACTICAL ILLUSTRATION OF THE APPLICATION OF THIS CONCEPT

Фещуков Г.В., молодший науковий співробітник з міжнародного права

Інститут міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена висвітленню одного з актуальних теоретико-концептуальних питань міжнародного публічного права – концепції «occupation by proxy» – ведення війни «третіми особами», що постає нагальним у сучасному – занадто взаємопов'язаному світі – з метою вирішення проблем, що виникають під час трактування окупаційної політики. Застосування даного підходу визначено теорією надто вузько, що ускладнює його ефективність, хоча потенціал застосування концепції автором визнано як достатньо високий. У статті вивчається еволюція концепції, особливий вплив Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії на інтерпретацію концепції і меж її дії, а також взаємозв'язок «occupation by proxy» із сучасним українсько-російським конфліктом. Проблема повноцінного застосування даного підходу до вітчизняних реалій полягає у використанні терміну «окупація», який Рада Безпеки уникає для ситуації з Україною. Окрім того, багато фактів російської окупації дуже важко підтвердити, тому залишається констатувати факт здійснення загального контролю у ситуації НМЗК, а не інтернаціоналізованого НМЗК. Нарешті, існує і багато інших факторів, які стосуються ситуації на Сході України, коли навіть союз наймогутніших міжнародних організацій не в змозі протистояти окупаційній силі і навіть визначити однозначно ситуацію з правової точки зору. Однак питання окупації третіми особами залишається актуальним і важливим для правового розуміння. Концепція «occupation by proxy» залишається актуальною, попри те, що зародженням завдячує минулому століттю – що пояснюється її гнучкістю до мінливих обставин міжнародного права. З іншого боку, в умовах зростаючої кількості гібридних воєн, трактування окупаційної політики стає все важливішим. Дискурс про окупацію зумовлений новими викликами міжнародного публічного права, переважно більшістю – гуманітарного, що має вирішувати проблему єдності недержавних суб'єктів та держав як акторів однієї ситуації щодо окупації певної території.

Ключові слова: окупація, треті особи, міжнародне публічне право, непрямий ефективний контроль, неоголошена війна.

The article is devoted to one of the current theoretical and conceptual issues of international public law, which is the concept of «occupation by proxy» meaning warfare by «third parties», which has become actual in today's – too interconnected world – with the aim to solve problems arising when interpreting occupation policy. The application of this approach is not sufficiently defined by the theory, which complicates its effectiveness, although the potential for application of the concept is recognized as quite high by the author of the article. The article examines the evolution of the concept, the special influence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia on the interpretation of the concept and its limits, and the relationship of «occupation by proxy» with the current Ukrainian-Russian conflict. The problem with the full application of this approach to the national realities is the use of the term «occupation», which the Security Council avoids for the situation with Ukraine. In addition, many facts of the Russian occupation are very difficult to confirm, so it remains to state the fact of general control in the situation of the non-international armed conflict, and not the internationalized armed conflict. Finally, there are many other factors related to the situation in the Eastern Ukraine, when even a union of the most powerful international organizations is unable to resist the occupying forces and even unambiguously define the situation from a legal point of view. However, the issue of occupation by third parties remains relevant and important for legal understanding. The concept of «occupation by proxy» remains relevant, despite the fact that its origins are due to the last century – due to its flexibility to the changing circumstances of international law. On the other hand, with the growing number of hybrid wars, the interpretation of occupation policy is becoming increasingly important. The discourse on occupation is conditioned by the new challenges of international public international law, the vast majority of which is humanitarian law, which should solve the problem of the unity of non-state actors and states as actors in one situation regarding the occupation of a certain territory.

Key words: local self-government bodies, classification of sources of law, classification of sources of administrative law, classification of resolutions of local councils, resolutions of local councils.

Попри суттєвий розвиток міжнародного права і складність його механізмів та інструментів, окупаційні режими залишаються реальністю сучасного світу, яка існує у складному діалектичному зв'язку із міжнародно-правовими нормами, формуючи таким чином нові моделі окупації, з одного боку, та нові способи боротьби із окупаційною політикою, з іншого. Попри недостатньо глибоку вивченість вітчизняною наукою теоретичних напрацювань іноземних вчених щодо природи та особливостей окупаційних режимів та нормативних основ політик окупації, для України особливо важливим є концептуальне осмислення даного явища міжнародного права, зокрема, окупації «третіми особами» (інакше – окупації by proxy, окупації «чужими руками»), що пояснюється російсько-українським конфліктом та, як наслідок, складним правовим трактуванням даної ситуації та пошуком непростих виходів з неї.

Попри визначеність доктрини окупації Брюссельськими та Гаазькими конференціями 1874 р., 1899 р. та 1907 р. відповідно, нормативних рамок зазвичай вияв-

ляється недостатньо для регулювання політики окупантів. Особливо ситуація ускладнилася після Другої світової війни та поширення інтернаціоналізації у сучасному світі, що має наслідком тісне сплетіння зв'язків держав між собою.

Теорія непрямого ефективного контролю має важливе значення, оскільки дає можливість уникнути правового вакууму, який виникає внаслідок використання державою місцевих «агентів» або квазі-структур для ухилення від своїх обов'язків згідно із правом щодо режиму окупації [7, с. 160].

Заглибившись в історію, феномен ведення війни «чужими руками» або «третіми особами» можна віднайти усередині ХХ століття. Дане явище досліджував у 1964 році К. Дойч і визначив «проксі війну» (proxy war) як «міжнародний конфлікт між двома державами, одна з яких маскує свою участь за допомогою підтримки тієї чи іншої збройної сили в країні, з якою ця держава веде неоголошену війну» [6, с. 102]. Основна характеристика окупації через третіх осіб – те, що за неї можна досягнути

ефективного контролю за умови фізичної відсутності військ у державі окупації.

Сама концепція окупації через третіх осіб набула розголосу після рішення Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії (МКТЮ) від 7 травня 1997 р. по справі проти Тадича. МКТЮ тоді зазначив, що «фактичний зв'язок органів або представників з іноземною державою включає такі обставини, при яких іноземна держава «окупує» певну територію або діє на ній виключно через місцеві *de facto* органи або місцевих представників» [16, п. 584]. МКТЮ у справі проти Тадича опустив поріг для привласнення державі поведінки недержавних акторів з «ефективного контролю» до «загального контролю» [11, с. 53]. Цигуючи суд, критерій «загального контролю» досягнутий, коли іноземна держава «бере участь в організації, координації або плануванні воєнних дій воєнного угруповання, а не тільки надає фінансову допомогу, здійснює підготовку та надає спорядження або здійснює бойове забезпечення цього угруповання» [16, п. 137]. За результатами справи було встановлено, що боснійські серби діяли від імені Федеративної Республіки Югославія.

Аналізуючи справу проти Тадича, можна виокремити, що саме МКТЮ відніс до характеристик «організації, координації або планування воєнних дій»:

- схожість військових структур контролюючої держави та її «агента»;
- проведення збройними групами військових операцій у рамках стратегій, розроблених контролюючою державою [16, п. 151].

Цей перелік не є вичерпним і він був у подальшому доповнений рішенням по справі «Прокурор проти Блашкича» (виплата цією державою зарплат підконтрольним групам; відбір до цих збройних груп лояльних окупанту осіб; видання військовим командуванням контролюючої держави та недержавного суб'єкта однакових за змістом наказів, що стосуються окупованих територій) [15, п. 101–118], Європейським судом з прав людини (розширив «загальний контроль» за межі воєнного контролю у політичну та економічну сфери) [10, с. 387–390]. Незважаючи на той факт, що ЄСПЛ не використовує термін «окупація через третіх осіб», його рішення прямо його встановлюють – справи проти Туреччини, Росії та Вірменії, які стосуються, відповідно, територій Північного Кіпру [13, с. 52–56], Придністров'я та Нагірного Карабаху [4, с. 186].

Даний вид окупації є небезпечним, оскільки не враховує ні принцип збереження, ні ефективний контроль території, ні передбачає тимчасовість окупаційної влади. Як коротенький підсумок, поштовх МКТЮ щодо імплементації на практиці концепції окупації був проху, що є широко розповсюдженим явищем сучасних режимів окупації (див. Таблицю 1), призвело до більш ґрунтовного і чіткого трактування подібних явищ іншими інституціями також.

Таблиця 1

Окупаційні режими XXI століття *by prohu*

№	Окупована територія	Період	Суверен	Окупант
1.	Північний Кіпр	1974 – т.ч.	Кіпр	Туреччина
2.	Нагірний Карабах	1992 – т.ч.	Азербайджан	Вірменія
3.	Придністров'я	1992 – т.ч.	Молдова	Росія
4.	Абхазія	2008 – т.ч.	Грузія	Росія
5.	Південна Осетія	2008 – т.ч.		
6.	ОРДЛО	2014 – т.ч.	Україна	

Джерело: складено автором на основі [26, с. 184]

Звернувшись до справи проти Тадича, можна прослідкувати її зв'язок із сучасною ситуацією окупованих тери-

торій України з точки зору здійснення контролю та наявності факту окупації третіми особами.

Загальний контроль у справі Тадича, про який згадувалося вище, означає не просто фінансування та спорядження організованих збройних груп, а також участь у плануванні і нагляді за воєнними операціями. При цьому не вимагається наявність спеціальних наказів чи інструкцій щодо конкретних окремих воєнних операцій [16]. Зрозуміло, що критерій як ефективного, так і загального контролю треба доводити у судовому порядку, тому у даному випадку особливу важливість мають докази участі Російської Федерації у конфлікті у Донецькій і Луганській областях.

Важливим є визначення того, чи діють окупанти, тобто ті, хто здійснює контроль, від імені іноземної держави чи вони також контролюються нею [18, с. 55]. На підтримку цієї думки, зазначимо позицію ЄСПЛ у справі «Лойзиду проти Туреччини»: «не має значення, чи підтримується ефективний контроль безпосередньо збройними силами, або здійснюється «через підпорядковану місцеву адміністрацію»» [13, ст. 52]. Варіантів існування такої ситуації на практиці існує дуже багато. Зокрема, це існування повного та ефективного контролю над особами та / або об'єктами збройних сил іншої держави; окупація багатонаціональними силами з порушенням міжнародних угод з метою використання сил держави; окупація третіми особами. Такий підхід чітко охоплює непрямую окупацію довіреними особами, якщо іноземна держава здійснює загальний контроль над сепаратистською армією, яка, у свою чергу, здійснює ефективний контроль над територією. Розглядаючи питання про те, чи окупований Донбас Російською Федерацією, прокурор МКС застосував перевірку, чи «здійснювала Російська Федерація загальний контроль над збройними формуваннями на сході України».

Визнання окупації чи її відсутності – це факт, коли окупаційна влада здійснює ефективні повноваження та контроль за виключенням відстороненого від влади уряду [23]. Це визначення ускладнюється залученням недержавних акторів, звітування про які викликає сумніви у правдивості вимог обох сторін. Зрозуміло, що зібрати докази, правдиві щодо кожної із сторін, – неможливо, то му спробуємо встановити взаємозв'язок між «ДНР», «ЛНР» і Російською Федерацією на основі інформації, повідомленої ООН, НАТО та іншими джерелами із засобів масової інформації.

У серпні 2014 року були висунені перші претензії та мало місце відкрите обговорення начебто перевіреної причетності Росії до конфлікту на Сході України. Початок дискусії зумовили дві події. Спочатку російські десантники були захоплені на українській території у 20 км від міжнародного кордону з Росією. Пізніше з'явилися повідомлення про переміщення військ і техніки з Росії безпосередньо в Україну, обвинувачення, які перейшли і на 2015 рік. Захоплені десантники, як стверджувала Україна, були активними військовослужбовцями, що було підтверджено Міністерством оборони Росії [19]. Проте МОР висунуло пояснення, що десантники перетнули кордон випадково у рамках прикордонного патрулювання. Ураховуючи відстань від кордону, де вони були захоплені, не видається правдоподібним, що вторгнення було випадковим. У серпні 2014 року російські «маленькі зелені чоловічки» повернулися, але цього разу, за даними НАТО, війська перетнули кордон України з артилерією та іншою військовою технікою [14]. Пізніше бригаден генерал Ніко Так повідомив, що артилерія знаходиться на вогневих позиціях на українській території. НАТО проголосило, що «Росія продовжує постачати зброю бойовикам на сході України; і вона утримує тисячі бездатних військ на своєму кордоні з Україною» [12].

Ці події викликали реакцію і з боку РБ ООН. Литва зазначила, що російська 98-а гвардійська повітряно-десантна дивізія взяла під контроль місто Новоозовськ,

розташоване в Донецьку [21]. США звинуватили Росію у «незаконному захопленні території» Новоазовська [21]. Інші представники держав підтвердили повідомлення, що російські сили діяли на території України і рішуче засуджували ці дії як порушення міжнародного права [21]. Австралія та Великобританія підкреслили, що в Україні фактично діють російські війська (зокрема, що вони налічують «понад 1000 регулярних російських військ, оснащених бронетехнікою, артилерією та системами протиповітряної оборони»), і заявили про передачу ЗСУ частини озброєння [21]. Гальбрейт Д. дійшов висновку, що факт використання передової зброї свідчить про присутність російських збройних сил, оскільки для використання зброї необхідна підготовка [9]. Президент Обама заявив, що США стурбовані «російською підтримкою, російською технікою, російським фінансуванням, російською підготовкою та російськими військами», яку приймала частина української території на підтримку [21]. Про це свідчить той факт, що прем'єр-міністр «ДНР» Олександр Захарченко стверджував, що війська ЗСУ проходили навчання у Росії протягом чотирьох місяців [25].

Зауважимо, що «окупація», як термін, не згадується у висловлюваннях РБ ООН при обговоренні причетності Росії. Тільки Україна та УВКПЛ прямо посилаються на «окупацію». РБ ООН виступає за більш загальний підхід до засудження російських дій згідно з міжнародним правом з точки зору територіальної цілісності України, а не покладання на Росію більш конкретних зобов'язань, таких як закон окупації. Загальне розуміння МКТЮ щодо контролю містить неповний перелік того, що може спричинити за собою організацію, координацію та планування воєнних дій для контролюючої держави. Крім того, «такий» загальний контроль «містився не лише в оснащенні, фінансуванні або навчанні та наданні оперативної підтримки групі, але також у координації або допомозі в загальному плануванні її військової або воєнізованої діяльності» [5]. У світлі вищезазначеного важко зробити висновок, що Росія фактично здійснює загальний контроль над ЗСУ без додаткової інформації щодо планування операцій. МКЧХ дійшов такого ж висновку, а саме – що не було інтернаціоналізованого НМЗК, а мав місце просто НМЗК [20]. Однак США заявили у РБ ООН, що «потужна об'єднана російська сепаратистська військова сила на чолі з російськими офіцерами продовжує діяти на українській території» [22]. Це свідчить про те, що війська державного та недержавного суб'єктів, ймовірно, прагнуть тієї самої мети або мають однакові амбіції щодо території, що є одним із критеріїв МКТЮ, що свідчить про загальний контроль [3, ст. 106, 108]. Через те, що російські війська присутні, можна попередньо припустити, що має місце певний рівень державної влади Росії щодо операцій, що проводяться із силами ЗСУ, але, на жаль, фактичних доказів для підтвердження цього в основних джерелах не існує. Існує ймовірність того, що якщо буде виявлено додаткову інформацію про участь Росії у плануваннях, тоді конфлікт стане інтернаціоналізованим, і завдяки контролю Донецької та Луганської областей ефективний контроль над територією буде протікати природним шляхом, що дозволить визнати окупацію третіми особами. Така підзвітність, ймовірно, призведе до поширених звинувачень у порушеннях МГП через те, що замінені органи влади ДНР та ЛНР не відповідають закону окупації, і, зокрема, населенню відмовляють у дотриманні прав людини [17]. Нарешті, визначення причетності Росії було б набагато простіше після того, як конфлікт буде вирішено і міжнародні кримінальні слухання розпочнуться у майбутньому. Якби це сталося, то рішення *ex post facto*, таке як рішення у справах Тадича, Блашкіча, вирішили б фактичні недоліки і змогли б провести більш успішне розслідування факту потенційної російської окупації третіми особами.

І «ДНР», і «ЛНР» створили уряди для управління регіонами в обхід уряду України. «ДНР», наприклад, має

значну присутність в Інтернеті, де детально описується наявна урядова структура. Ця структура на практиці сприяла поширенню воєнного контролю над територією, що належить Україні. «ДНР» володіє фактичним, ефективним контролем переважної частини Донецька. Як було доведено раніше, окупаційній державі не потрібно контролювати всю територію, щоб застосовувався закон окупації у деяких районах, отже, неважливо, що частина Донецької області знаходиться під контролем українських військ [2, ст. 46]. Особливо демонстративним фактом ефективного контролю «ДНР» є «мовчазне визнання» кордону, де українські прикордонники друкують паспорти осіб, які перетинають Україну та «ДНР» [8]. УВКПЛ повідомляє, що згаданим прикордонним механізмом користуються від 8000 до 15000 цивільних осіб щодня і він охоплює три пункти пропуску, що використовуються українською владою, і три від ДНР [17, с. 11]. Український уряд розширив географічні межі дії запланованого відступу від певних положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (МПГПП) та Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) на території, котрі він фактично не контролює, а також на райони, які він частково або повністю контролює у Донецькій та Луганській областях [17, с. 10]. Іншим прикладом контролю, який може здійснювати «ДНР» і «ЛНР», є відмова у доступі до гуманітарної допомоги, включаючи як гуманітарні організації, так і звітність УВКПЛ [17, с. 143].

Аналізуючи конфлікт на території Донецької і Луганської областей, усі його характеристики підпадають під визначення збройного конфлікту:

- антиурядові збройні формування «ДНР» та «ЛНР» є організованими під єдиним командуванням;
- конфлікт триває з квітня 2014 року – з різною інтенсивністю;
- антиурядові збройні формування «ДНР» та «ЛНР» здійснюють контроль над частиною території Донецької і Луганської областей;
- велика за розмірами територія фактичних збройних сутичок.

Конфлікт між ЗСУ та іншими військовими формуваннями України з одного боку та організованими антиурядовими збройними формуваннями «ДНР» та «ЛНР» можна вважати неміжнародним збройним конфліктом. Як зазначалося у роботі, дану кваліфікацію визнають і деякі міжнародні агенції, зокрема, МКЧХ.

Факт окупації Російською Федерацією української території через третіх осіб є складним до кваліфікації та визнання. У загальному Російську Федерацію можна притягнути до відповідальності «за сприяння сепаратистам в Україні і визнати її стороною міжнародного збройного конфлікту на підставі допомоги і сприяння сепаратистським рухам» [24, с. 7] – завдяки фактам фінансування, постачання озброєння і військової техніки, офіцерів для керівництва воєнними операціями, які є задокументованими та широко визнаними міжнародною спільнотою.

Міжнародним Судом ООН визнається, що держава повинна відповідати за дії третіх осіб, якщо вона здійснює ефективний контроль над воєнними операціями (тобто, по суті, контролює і планує конкретні воєнні операції) і надає конкретні інструкції щодо проведення конкретних воєнних операцій [1]. Таким підходом Суд користується при визнанні відповідальності держав за дії третіх осіб у справах Нікарагуа проти США 1986 р. та Боснія і Герцеговина проти Сербії 2007 р.

Докази участі військовослужбовців і Збройних Сил Російської Федерації у збройному конфлікті з Україною досить часто освітлюються засобами масової інформації. Зокрема, можна назвати відсутність знаків розрізнення на військовій техніці походження з Російської Федерації, відсутність однакової форми у солдатів, відсутність знаків розрізнення і шевронів, або маскуваність під організовані

збройні групи «ДНР» і «ЛНР». Часто у них виявляли документи, що підтверджували їх приналежність до окремих військових частин і формувань Збройних Сил Російської Федерації. Підтвердженнями є випадки артилерійських обстрілів позицій ЗСУ. Наслідками таких дій можна назвати Іловайську трагедію, зростання числа територій, підконтрольних «ДНР» і «ЛНР». Визнання такого конфлікту як міжнародний збройний конфлікт дозволяє застосування всіх чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., а також Додаткового протоколу I. Це, у свою чергу, розширює коло прав і гарантій, які МГП надає учасникам такого збройного конфлікту. Окрім того, військовослужбовці, які затримуються якоюсь із сторін, у такому випадку мають права військовополоненого, на відміну від відсутності таких прав при неміжнародному збройному конфлікті.

Дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини пропонує слушне зауваження, щодо того, що кваліфікація збройних конфліктів на території Донецької і Луганської областей України не має бути уніфікованою і узагальнювати усі випадки в єдиний конфлікт. Пояснюється це тим, що різні учасники цих конфліктів (військовослужбовці ЗСУ та інших військових формувань України, учасники антиурядових збройних формувань «ДНР» і «ЛНР», військовослужбовці ЗСРФ) мають різний правовий статус як за національним, так і за міжнародним правом [24, с. 11–12].

Можна говорити про існування двох окремих правових режимів збройного конфлікту – неміжнародний збройний конфлікт між ЗСУ та іншими військовими формуваннями України з одного боку та організованими антиурядовими

збройними формуваннями «ДНР» і «ЛНР» з іншого та міжнародний збройний конфлікт між ЗСУ та іншими військовими формуваннями України з одного боку та окремими підрозділами ЗСРФ з іншого. Таким чином, мають застосовуватися і положення чотирьох конвенцій від 12 серпня 1949 р., Додаткового протоколу I та звичаєвого міжнародного гуманітарного права. З одним виключенням – до тих збройних угруповань, які не є організованими, не підкоряються «ДНР» та «ЛНР», не ведуть постійних воєнних дій проти ЗСУ. Вони не мають вважатися учасниками збройного конфлікту, а покарання має відбуватися відповідно до Кримінального кодексу України [24, с. 12].

Наявність режиму окупації також можна підтвердити окремими випадками, хоча узагальнення для всього конфлікту є досить проблематичним. Безумовно, Російська Федерація має причетність до подій та продовження конфлікту. Однак, пряма участь є недостатньою для визнання окупації. Перешкодою є той факт, що території знаходяться під владою організованих антиурядових збройних формувань, а не під контролем ЗСРФ. На додачу, ні МКЧХ, ні ООН, ні ЄС, ні НАТО пряму мову про окупацію Російською Федерацією Донецької і Луганської областей мови не ведуть. Окрім того, лише держава може бути окупантом, тому для режиму окупації недостатньо буде визнати антиурядові збройні формування «ДНР» та «ЛНР» окупантами. Адже за міжнародним правом, територія, яка ними фактично контролюється, не вважається окупованою. Ускладнює ситуацію той факт, що дуже важко зрозуміти і довести, хто саме є солдатом ЗСРФ, а хто – учасником антиурядових збройних формувань так званих «ДНР» та «ЛНР».

ЛІТЕРАТУРА

1. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro). Judgment of 26 February 2007. International Court of Justice. URL : <http://www.icj-cij.org/docket/?sum=667&code=bhy&p1=3&p2=2&case=91&k=f4&p3=5> (accessed: 22.04.2021).
2. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). Judgment of 19 December 2005. International Court of Justice. URL : <https://www.icj-cij.org/en/case/116/judgments> (accessed: 22.04.2021).
3. Blaškić (IT-95-14) Case Information Sheet. United Nations International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia. URL : <https://www.icty.org/en/case/blaskic> (accessed: 22.04.2021).
4. Case of Chiragov and others v. Armenia. Judgement. European Court of Human Rights, 2015. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155353> (accessed: 22.04.2021).
5. Cassese S. Research Handbook on Global Administrative Law. Edward Elgar Publishing, 2016, 608 p.
6. Deutsch K. External involvement in internal wars. In: H. Eckstein, ed. Internal war: problems and approaches. New York: Free Press, 1964, pp. 100–110.
7. Ferraro T. Determining the beginning and end of an occupation under international humanitarian law. International review of the Red Cross, 2012, 94(885), pp. 133–163.
8. Ferris-Rötman A. In the Donetsk People's Republic, Russia is Everywhere and Ukraine is Nowhere. Atlantic, 2015.
9. Galbreath D. Russia's masquerade continues in Ukraine – and fools no-one. The Conversation, 2015.
10. Ilaşcu and others v. Moldova and Russia. Judgement. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61886> (accessed: 22.04.2021).
11. Ivanel B. Puppet states: a growing trend of covert occupation. Yearbook of international humanitarian law, 2015, 18, pp. 43–65.
12. Joint statement of the NATO-Ukraine Commission at the level of Heads of State and Government, 9 July 2016. Official texts. North Atlantic Treaty Organization. URL : https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133173.htm (accessed: 22.04.2021).
13. Loizidou v. Turkey. Judgement, 1996. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58007> (accessed: 22.04.2021).
14. MacFarquhar N., Gordon M. Ukraine Leader Says "Huge Loads of Arms" Pour in From Russia. The New York Times, 28 August 2014. URL : <https://www.nytimes.com/2014/08/29/world/europe/ukraine-conflict.html> (accessed: 22.04.2021).
15. Prosecutor v. Blaškić. Judgment on the Request of The Republic of Croatia for Review of the Decision of Trial Chamber II of 18 July 1997. IT-95-14 (29 October 1997). URL : <https://www.icty.org/en/case/blaskic> (accessed: 22.04.2021).
16. Prosecutor v. DUSKO TADIĆ a/k/a «DULE», Case No. IT-94-1-AR 72. Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction (Appeals Chamber). URL : <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm> (accessed: 22.04.2021).
17. Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2015 to 15 February 2016. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL : https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_13th_HRMMU_Report_3March2016.pdf (accessed: 22.04.2021).
18. Sassoli M. Transnational Armed Groups and International Humanitarian Law, Program on Humanitarian Policy and Conflict Research, Harvard University, Occasional Paper Series, Winter 2006, Number 6.
19. Swain A. Further claims of Russian troop deployments follow capture of soldiers in Donetsk' (The Conversation, 27 August 2014).
20. Ukraine: ICRC calls on all sides to respect international humanitarian law. ICRC, 2014. URL : <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/news-release/2014/07-23-ukraine-kyiv-call-respect-ihl-repatriate-bodies-malaysian-airlines.htm> (accessed: 22.04.2021).
21. United Nations Security Council, 7253rd Meeting (28 August 2014), UN Doc S/PV.7253 3 per Ms Murmokaité.
22. United Nations Security Council, 7576th Meeting (11 December 2015), UN Doc S/PV.7576, p. 23 per Ms Power.
23. United States Military Tribunal at Nuremberg, United States v. Wilhelm List. The United Nations War Crimes Commission, Law Reports of Trials of War Criminals, vol. VIII, 1949, pp. 34–76.
24. Війна і права людини. Дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини. / М.М. Гнатовський, А.О. Кориневич, О.М. Лисенко; за заг. ред. А.О. Кориневича, О.А. Мартиненка. Київ : КВІЦ, 2015. 42 с.: іл.
25. Лідер терористів ДНР визнав, що отримав від РФ нове підкріплення. Ukrainian Pravda, 16 August 2014. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2014/08/16/7034973/> (accessed: 22.04.2021).
26. Разметаев А.С. Сучасні окупаційні режими: огляд концептуальних інтерпретацій. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/politology/article/view/2168> (accessed: 22.04.2021).